

אברהם צבי הכהן
גאב"ד "הוראה כהלכה"
רב "קהל חסידים" שיכון ה'
ודומ"צ ור"מ בעיה"ק בני ברק

כשרות בשר מתורבת

מבוא - תיאור המציאות

באתר מכון דוידסון למדע, שע"י מכון ויצמן, נכתבו הדברים דלהלן:

"בשר מתורבת הוא רקמת תאים שגדלה בתנאי מעבדה, ומזכירה נתח בשר אמיתי. כדי שהתאים יצרו רקמה דומה לזאת שנוצרת בגוף החי, הם צריכים משהו להיתמך בו, ממש כמו צמח מטפס. לכן השיטה הנפוצה ביותר לייצור בשר מתורבת היא גידול של התאים על פיגום דמוי ספוג. הפיגום מספק תמיכה פיזית לתאים, כדי שיוכלו לגדול ולהיצמד זה לזה, להשתכפל שוב ושוב, וכך ליצור רקמה שלמה.

אחת הבעיות בשיטה הזאת היא, שהרקמה מתפתחת על גבי הפיגום, וקשה מאוד להפריד ביניהם. לכן הפיגום הזה צריך להיות אכיל, להתפרק בקלות במערכת העיכול שלנו, ולא לפגוע בטעמו של הבשר. בימינו, רוב יצרניות הבשר המתורבת משתמשות בפיגום מחלבון.

בעבר השתמשו בעיקר בחלבונים מן החי, כמו קולגן או ג'לטין. כיום יותר ויותר חברות עברו להשתמש בחלבון מן הצומח, למשל סויה. כך עושות גם החברות הישראליות Aleph Farms ו-Future Meat.

בשלב הראשון לוקחים דגימת תאי גזע משריר החיה שרוצים לגדל. רוב התאים בגופם של בעלי חיים הם תאים בוגרים שמתמחים בתפקיד אחד – למשל תאי עור, תאי עצב או תאי דם לבנים. תאי גזע הם תאים שלא קיבלו עדיין את תפקידם הסופי, ויכולים להפוך (להתמייין) לכמה סוגים שונים של רקמות. את תאי הגזע הללו מגדלים במעבדה, בתנאים שמאפשרים להם להתחלק ללא הפסקה, כדי לחסוך את הצורך בדגימה נוספת. בכך מסתיים למעשה חלקה של החיה בייצור הבשר.

...את תאי הגזע מגדלים בנוכחות חומרים שמאפשרים להם להפוך לתאי שריר בוגרים. אחרי שהתמיינו והחלו להתחלק, מניחים לתאים לגדול על הפיגום החלבוני, ולקבל באמצעותו את הצורה המרחבית של נתח הבשר שאנחנו מבקשים ליצור. אפשר גם לגדל את התאים בלי הפיגום, אך אז הם פשוט יתחלקו, בלי מבנה מסוים. מרקמה כזאת אפשר ליצור קציצה, כמו בשר טחון.

אחד המכשולים בתעשיית הבשר המתורבת היום הוא, **שעדיין יש מרכיב מרכזי אחד בייצורו שחייב לבוא מן החי – נסיוב דם (Serum).** כלומר, המרכיב הנוזלי של הדם, הכולל גם חלבונים, הורמונים, מינרלים וחומרי מזון. כדי שהתאים יוכלו לגדול ולהתחלק, למשל בסטייק בקר מתורבת, מוסיפים להם גם **נסיוב שנלקח מעובריהן של פרות חיות**, המכיל חומרים חיוניים לקיומם של התאים.

...בעיה נוספת קשורה למגבלות של השימוש בתאי גזע. בניגוד לתאי גזע עובריים, שיכולים להפוך לכל סוג של תא בגוף, תאי גזע בוגרים הם תאים שכבר עברו התמיינות ראשונית. להבדל הזה יש כמה השלכות. ראשית, תאי גזע בוגרים אומנם יכולים להפוך לכמה סוגים של

תאים, אך רק ברקמה ספציפית. לכן אי אפשר לקחת תאי גזע מרקמה אחרת, ולהפוך אותם לתאי שריר. שנית, לתאי הגזע הבוגרים יש מספר מוגבל של חלוקות שהם יכולים לעבור.

כדי להתגבר על המגבלה הזאת, שמחייבת לקחת מדי פעם תאי גזע חדשים מבעלי חיים, חברות הביוטכנולוגיה גורמות לתאים להמשיך ולהתחלק ללא הפסקה, על ידי שיבוש המנגנון שאחראי על הפסקת החלוקה".

לפי הנכתב במאמר דלעיל, הייצור כיום מתבצע מתאי גזע בוגרים, הנלקחים משריר של בעל החיים, ובמהלך הייצור מוסיפים חלבונים שמיוצרים מנוזל הדם.

ידידי - רב תנובה, הרב הגאון זאב וייטמן שליט"א דן באריכות במאמר שהתפרסם בקובץ 'תחומין' (קובץ מב) על ייצור משליה של פרה שפרשה לאחר שהמליטה עגל. חלק מנימוקיו להתיר את הבשר באכילה, וגם להחשיבו כפרווה - ולא כבשרי, אינם קיימים בייצור מתאי גזע הנלקחים משריר של בעל החיים, ולא מהשליה. הרב וייטמן שליט"א לא התייחס במאמרו להוספת החומרים שמקורם מדם, במהלך הייצור¹.

במאמר זה נתייחס אך ורק לצדדי ההיתר של בשר מתורבת המיוצר מתאי גזע שנלקחו משריר של בעל חיים שאסור לאכול את בשרו [או משום שהוא מבעלי החיים האסורים באכילה, או משום שהוא עדיין חי, או משום שלא נשחט כדיון], וכן על תהליך ייצור שבו מוסיפים נסיוב המיוצר מנוזל הדם.

נקודות לדיון

תאי הגזע אינם נראים לעין

כמה מהרבנים שכתבו מאמרים בנושא זה, צידדו להיתר, ע"פ דבריהם המפורסמים של החיי אדם והערוך השלחן:

כך כותב בערוך השלחן (י"ד סימן פ"ד סעי' ל"ו): "יש מי שכתב (חכמת אדם כלל ל"ח בי"א ס"ק מ"ט) בשם חכמי הטבע, דהמסתכל בזכוכית המגדלת יראה בחומץ מלא תולעים... שמעתי שבכל מיני מים וביחוד במי גשמים מלא ברואים דקים שאין העין יכולה לראותם... ולפ"ז איך אנו שותים מים, שהרי אלו הברואים נתהוו במקורם. אמנם האמת הוא דלא אסרה תורה במה שאין העין שולטת בו, דלא ניתנה תורה למלאכים. דאל"כ הרי כמה מהחוקרים כתבו, שגם כל האויר הוא מלא ברואים דקים מן הדקים, וכשהאדם פותח פיו, בולע כמה מהם... כיון שאין העין שולט בהם, לאו כלום הוא".

מכאן דברים אלו היה מי שצייד להתיר את הבשר המתורבת, משום שתא הגזע שנלקח מבעל החיים אינו נראה לעין, וממילא אינו בכלל מה שאסרה התורה.

לענ"ד אין בהיתר זה ממש. כוונת החיי אדם והערוך השלחן היא, שהתורה לא חייבה את האדם להזהר מדברים שאינם נראים בעין האנושית, וכלשונו של ערוך השלחן: "לא אסרה תורה במה שאין העין שולטת בו, דלא ניתנה תורה למלאכים", ולכן אין צורך לחוש לאיסור, באכילת יצורים שאינם נראים לעין. אבל אם יקח אדם חתיכת בשר אסורה, ויפורר אותה לחלקים זעירים שאינם נראים לעין אדם, כדי להתיר לאכול אותה, וודאי הדבר שלא יפקע האיסור מכל אחד מחלקים אלו, וכל שכן שאם יחזור ויקבץ אותם, עד שיחזרו להיות ניכרים לעין, אסור לו לאוכלם, ואם יאכלם בתוך כדי שיעור אכילת פרס - ילקה.

לכן גם הלוקח תא בודד מחתיכת בשר אסורה, לא פקע האיסור מתא זה, אף שכעת אי אפשר לראותו כמו שהוא, וכל שכן שאם חזר וגדל אח"כ עד שהוא ניכר, שהבשר אסור באכילה.

¹ מבירור שעשיתי תוך כדי כתיבת המאמר למדתי, שקיים היום ייצור, גם מתאי גזע בוגרים, גם מתאי גזע שנלקחים משליה, וגם מתאי גזע שנלקחים מביצית מופרית. כמו כן, נמנעים משימוש מחומרים שמקורם בדם.

הגע עצמך, הרי טעם שנפלט מאיסור, וודאי אינו נראה כלל לעין אדם², ואעפ"כ [אם טעם כעיקר דאורייתא], אסרה תורה טעם זה, מפני שהוא נרגש במאכל. ואם כן גם בנידון דידן, שחזר התא להיות ניכר, ע"י הנחתו במצע הגידול, יש לאסור אותו.

אם התחלקות התאים נחשבת כ"זרעו כלה"

שנינו במשנה (נדרים נ"ז ע"א): "קונם פירות האלו עלי, קונם הן על פי, קונם הן לפי, אסור בחילופיהן ובגידוליהן. שאני אוכל ושאני טועם, מותר בחילופיהן ובגידוליהן, בדבר שזרעו כלה. אבל בדבר שאין זרעו כלה, אפילו גידולי גידולין אסורין".

מפרש הר"ן: "קונם פירות האלו עלי, קונם הן על פי, קונם הן לפי, אסור בחילופיהן ובגידוליהן - משום דכיון שפרט הדברים הנאסרים עליו, שוינהו עליה כהקדש, ומשום הכי מתסר בחילופיהן ובגידוליהן, כי היכי דחלופי הקדש וגדוליו אסירי... שאני אוכל, שאני טועם, מותר בחילופיהן ובגידוליהן - דנהי דשאני אוכל, שאני טועם, מפיש איסורא, אפילו הכי לא מיתסר בחילופיהן ובגידוליהן, דהא כי אכיל חליפין וגידולין, לא טעים הנהו פירות דאסר עליה, בדבר שזרעו כלה. אבל דבר שאין זרעו כלה, אפי' גידולי גידולין אסורין".

יש מהרבנים שמאמריהם עוסקים בנושא בשר מתורבת, שדימו את הנחת תא הגזע על מצע הגידול, לזריעת גרעין של איסור באדמה, ונקטו שהמעבר מתא גזע לתא שריר, והתחלקות התא בהמשך התהליך, נחשבים לאיסור ש"זרעו כלה", שגידוליו מותרים, מפני שאין הם מתייחסים לפרי שממנו נוצרו.

לענ"ד, אין להגדיר תהליכים אלו כ"זרעו כלה", כיון שתהליכים אלו הם בדיוק תהליך הצמיחה וההתפתחות של כל יציר חי, והמעבדה רק מחקה את התהליך הטבעי של התפתחות התא, ומספקת לו מצע גידול מלאכותי, במקום מצע הגידול הטבעי. אין זה דומה כלל לגרעין, שנרקב באדמה לפני שהוא מתחיל את תהליך הגדילה שלו³.

ניתן להוכיח זאת בפשיטות, ממה ששנינו במשנה (בכורות ה' ע"ב): "בהמה טהורה שילדה כמין בהמה טמאה, מותר באכילה. וטמאה שילדה כמין בהמה טהורה, אסור באכילה, שהיוצא מן הטמא טמא, והיוצא מן הטהור טהור".

כלומר, שאיסור בעל חי טמא, אינו משום סימני הטומאה שלו, או משום תכונותיו העצמיות, אלא משום שנולד מבעל חי טמא. ולכן אם יולד בעל חיים עם סימני טומאה, מבעל חי טהור, יהיה הוולד טהור ומותר באכילה.

מעתה, אם נקבל את העקרון, שהתחלקות התא, והמהפך מתא גזע לתא שריר, נחשבים ל"זרעו כלה", הרי שאף בעל חי טמא, לא יאסר, אפילו אם נולד מבעל חי טמא, כיון שתהליך ההווצרות של העובר הוא מתאי גזע שקיבל מאמו, שהופכים לתאי שריר ומתחלקים, ואם כן "זרעו כלה", וגידוליו אינם מתייחסים למקור שממנו נוצר.

ובעל כרחק, שהתפתחות התאים והעובר מתאי הגזע, אינם נחשבים "זרעו כלה", ומשום כך מתייחס הולד לאמו הטמאה, ונאסר באכילה.

² כ"כ הרמב"ן (חולין צ"ח ע"ב): "פירוש טעם כעיקר, כגון שלא נתערב שם גופו של איסור, דומיא דענבים ששרה אותם במים ויש במים טעם יין, שאין שם יין כלל... וזהו טעמו ולא ממשו שהוזכר בתלמוד. ובקדשים אסור, שרואין אם נתנו אותו איסור טעם גדול בהיתר, כאלו נמחה שם ממשו של איסור כזית אסור, ולוקין עליו, וכן בנזיר, רואין אם נתנו הענבים טעם גדול במים כרביעית יין ושתה בתוך השעור, לוקה, ואף על פי שאין טעם זה מגופו של ענבים, שהרי הם לפניך כמו שהיה". למדנו מדבריו, שתיתכן פליטת טעם מן האיסור, בלי שום פליטת ממשות של האיסור. כך נראה להדיא גם מדבריו החזון איש (נ"ד סי' כ"ד ס"ק כ"ג): "טבל שנתבשל עם החולין, מין בשאינו מינו, מפריש ממשו על טעמו, כיון דט"כ דאורייתא. וצ"ע כמה מעשר הוא נותן על הטעם, כיון דאין בו ממש, אין לו מדה ומשקל. ואפשר דמשער כפי מדת הממש שנותן טעם כזה". הרי שנקט בפשיטות, דאין לטעם הטבל הנפלט מן החתיכה מידה ומשקל.

³ ואף שגם בתהליך הפירוק של הגרעין באדמה נשארים התאים עצמם בשלימותם, וכך עוברות התכונות הגנטיות לצמח, מכל מקום בעיני בשר נראה התהליך ככיליון של הצמח, לפני שהוא חוזר וצומח. משא"כ בתהליך שבו הופכים תאי גזע לתאי שריר, שהוא תהליך של צמיחה מתחילתו ועד סופו.

בשר שנוצר מתאי גזע באמצעים מלאכותיים, אם יש לו שם "בשר"

בין הכותבים, ראיתי גם מי שטען, שבשר שנוצר בתנאי מעבדה - בתהליך מלאכותי, אין לו שם בשר, כיון שהתורה מגדירה כבשר, רק בשר שנוצר מבעל חי בתהליך טבעי, וממילא בשר מתורבת אינו אסור משום בשר מן החי, ולא משום בשר בהמה טמאה, ואף אינו נחשב בשרי, לענין איסור בשר בחלב.

אמנם לפי מה שנתבאר לעיל, שורש האיסור הוא תא הגזע הראשוני, שנלקח כמות שהוא משריר של בעל החיים, שיש לו בוודאי שם בשר, וכל מה שהתפתח מתא זה, נאסר מדין גידולי איסור, האסורים בדבר שאין זרעו כלה.

כל שכן, שלפי זה אין שום שייכות בין נידון דידן, ובין דברי החזון איש (י"ד סי' ק"י ס"ק א'): "נראה דכל דיני בשר אין דינם תלוי בתכונת חומרם וצורתם, ואם נברא חתיכה של בשר איננה נבלה ולא אינה זבוחה, ואפשר דמותרת אף בחלב, אלא כל דיני הבשר הוא בבשר החיים". שהרי התא הראשון הוא "בשר החיים", והבשר המתורבת נוצר וגדל ממנו.

התא נפסל מאכילת כלב במהלך הייצור

יש מי שכתב, שהתהליך שבו מבודדים את תאי הגזע, פוסל מאכילת כלב את הבשר שממנו נלקחים התאים⁴. אם אכן יש שלב כזה במהלך ייצור הבשר המתורבת, יהיה דין הבשר כדין הג'לטין, שאחד הנידונים שדנו הפוסקים לגבי כשרותו הוא, שהוא נפסל מאכילת כלב במהלך ייצורו, וחוזר ונהיה ראוי לאכילה.

בשו"ת הר צבי (י"ד סי' פ"ג) כתב: "אם הוא נפסל גם מאכילת כלב, לדברי הכל פקע ממנו שם האיסור, אעפ"י שנפסל אחר שכבר חל עליו האיסור... ואבק זה אפשר דנפסל גם מאכילת כלב, ושום בעל חי לא יאכלנו, ופקע ממנו שם האיסור, וא"כ אין לאסור התערובות".

אבל בשו"ת אגרות משה (י"ד ח"ב סי' כ"ג) כתב: "מצד הבשר עצמו, אם נעשה אינו ראוי לאכילה והוא בשר איסור, לא היינו מתירין, משום דאולי כיון שמה שנפסל מאכילה, הוא מצד הכנתם בזה לאוכל יותר טוב, כשהדזעלאטין לא נבטל משם אוכל, ואסור עתה כשהוא ראוי וטוב לאכילה. ויש קצת לדמות זה לפגם בתחלה וסופו להשביח שאסור, כדאיתא ברמב"ם פט"ו ממאכ"א הכ"ח ובש"ע סימן ק"ג סעיף ב'". כך כתב גם בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' ה' ס"ק ל"ח).

אם כן, לדעת המחמירים בג'לטין, כיון שהוא חוזר לבסוף להיות ראוי לאכילה, גם הבשר המתורבת יאסר באכילה, אף אם במהלך הייצור נפסל מאכילת כלב, כיון שחזר להיות ראוי, ובפרט שמה שהיה אינו ראוי תוך כדי הייצור, נעשה כדי להשביחו לבסוף.

תא גזע שהפך לתא שריר, וחלבונים שהופקו מדם, האם נחשבים "פנים חדשות"

יש שרצו לומר, שהתוצר הסופי שונה לחלוטין במרקם, בצורה ובטעם, מתא הגזע שממנו נוצר, ולכן הוא נחשב כ"פנים חדשות", ומותר לאכלו.

אם נקבל סברא זו, יהיה אולי מקום להתיר גם את החומרים המופקים מנוזל הדם, שאותם מוסיפים במהלך ייצור הבשר המתורבת, כיון שגם הם עוברים שינוי גדול מצורתם המקורית.

אבל מעיון בדברי רבותינו הראשונים והפוסקים נראה, שאין מקום כלל להקל לדינא, מכח סברא זו.

כך כתב הרא"ש (ברכות פ"ו סי' ל"ה): "יש אומרים שהמוש"ק הוא זיעת חיה. ונכון יותר שחיה ידועה היא, שיש לה חטוטרות בצוארה, ומתקבץ שם תחלה כעין דם, ואחר כך חוזר ונעשה מוש"ק. והר"ז הלוי ז"ל היה אוסר לאכלו, מפני חשש דם. וה"ר יונה ז"ל פירש דאפשר ליתן בו טעם להתיר, ולומר דפירשא בעלמא הוא. אף על פי שמתחלה היה דם, לא חיישינן להכי, דבתר השתא אזלינן. שהרי הדבש, אם נפל בו חתיכה של איסור, ואף על גב שהאיסור נימוח בתוך הדבש, כיון שדרך הדבש

⁴ כך כתב הרב וייטמן שליט"א, ביחס לתאי גזע עובריים, שנלקחים משיליה. אין לי מידע בדוק, האם כך המצב גם בתאי גזע בוגרים, שנלקחים משריר.

להחזיר הדבר הנופל לתוכו דבש, כמו דבש דיינין ליה ומותר. הכא נמי אף על פי שמתחלה היה דם, כיון דיצא מתורת דם, בתר השתא אזלינן, ואף על פי שנותן טעם לשבח בתבשיל. ונראה דהא אפילו ראיתו צריכה ראייה".

המגן אברהם (סי' רט"ז ס"ק ג') הקשה על דברי רבינו יונה: "ולענ"ד צ"ע, דאמרינן בבכורות דף ו', דחלב חידוש הוא [שמותר לשותות אותו], כיון דדם נעכר ונעשה חלב, הוה לן לאסור, א"כ שמע מינה דבתר מעיקרא אזלינן. וכי תימא נילף מחלב, הא קיימא לן דמחידוש לא ילפינן... וגבי אפרוח שנולד מביצה טריפה אמרינן - כל כמה דלא מסרח לא גביל, ובעידנא דקגביל עפרא בעלמא הוא, משמע דאי לאו האי טעמא אסור, דבתר מעיקרא אזלינן".

גם החזון איש (יו"ד סי' י"ד ס"ק ז') השיג על דברי רבינו יונה: "והנה יש לדון עליו משני טעמים, אחד, דכל איסור המשתנה מצורה לצורה, אינו חשוב שינוי, כיון שלא היה בינתיים שעה שנפסל מאכילה, אלא דנתחלף מצורה לצורה - פשט את הראשונה ולבש האחרונה, והלכך גם המוש"ק הוא דם החיה. ואפילו אם תמצי לומר דאין לאסור משום דם [דגם דם טמאים אסור משום דם כדתנן כריתות כ' ב'], דלא עדיף מדם שבשלו, מכל מקום יש לאסור משום איסור טמא שבדם [ומשום איסור אבר מן החי, למאן דאסר דם מן החי, סנהדרין נ"ט א']".

ואחר כך כתב לבאר את שיטת רבינו יונה: "והנה דעת הר"י, דכל שנשתנה למחודש, אינו כלל איסור, דהוי כנתאפס ונברא אח"כ דבר חדש, וכגידולי איסור בדבר שזרעו כלה. ונראה דמכל מקום הכל לפי השינוי. דהא באפרוח שנולד מביצת טריפה, בעי למיסר אף לר"י, דשינוי בין גשם הביצה לגשם האפרוח, אינו גדול כל כך, והיינו בשר היינו ביצה... והרא"ש שמסתפק בדבר וחוכך להחמיר... לא קים ליה דשינוי מאוכל לאוכל מקרי מחודש, אלא חד מלתא היא, ובאיסורו עומד. ובמה שכתבתי, נתישב מה שהקשה המג"א סי' רט"ז על הר"י".

ובמשנה ברורה (שם ס"ק ז') כתב שהרבה פוסקים מתירים לתת את המוש"ק בקדירה, ושהפמ"ג מתיר רק כשיש ששים נגדו.

הרי, שלדעת הרא"ש והמג"א, גם מה שעבר שינוי גדול אסור, וגם רבינו יונה לא התיר, אלא כשהאיסור עבר שינוי גדול, כמו שעובר גידול איסור שזרעו כלה, והפוסקים נחלקו אם לפסוק בדבריו, אפילו כשאין ששים כנגד המוש"ק.

אבל האמת שאין כלל מקום לדמות את הבשר המתורבת למוש"ק, וגם לדעת רבינו יונה, בנידון דידן אין להתיר. זאת משום שרבינו יונה חידש רק, שאם לאחר השינוי, יש לפנינו "פירשא בעלמא", שאין בו איסור, אין לאוסרו משום שלפני שהשתנה, היה דם שאסור באכילה. אבל בנידון דידן, תא הגזע והדם לא השתנו לדבר המותר, אלא אדרבא, הפכו להיות בשר, וממילא אם מקורו של בשר זה הוא בבהמה שבשרה אסור באכילה, אי אפשר להתירו מכח סברת רבינו יונה.

האם הבשר המתורבת מותר מכח "זה וזה גורם"

עוד סברא להתיר, ראיתי במאמרו של הרב וייטמן שליט"א, מכח זה וזה גורם. לטענתו, הבשר המתורבת נוצר משני גורמים - תא גזע אסור, ומצע גידול מותר, ולכן יש להתירו.

לכאורה מצינו דין דומה לזה, בגמ' (ע"ז מ"ח ע"ב): "וסבר רבי יוסי, זה וזה גורם אסור, והתנן, רבי יוסי אומר, נוטעין יחור של ערלה, ואין נוטעין אגוז של ערלה, מפני שהוא פרי, ואמר רב יהודה אמר רב, מודה רבי יוסי שאם נטע והבריך והרכיב מותר, ותניא נמי הכי, מודה רבי יוסי שאם נטע והבריך והרכיב מותר".

מפרש רש"י: "ערלה, לא נאסר אלא הפירי, הלכך אגוז איסור הנאה, דקא מתהני מיניה, שחוזר ונעשה אילן. [מודה רבי יוסי] שאם נטע האגוז של ערלה מותר - אלמא כי גדל האילן וטוען פירות, הוה להו הנך פירות בגרמא דאגוז דאיסור וקרקע דהיתר, וקתני מותר".

וביתר ביאור בריטב"א (שם): "דכיון שהאגוז שהוא הזרע, עומד בקרקע, ומשניהם הצמח יוצא, אין לך זה וזה גורם גדול מזה. ואינו דומה לההיא דספנא מארעא, שכל העיקר הוא מן התרנגולת, כי היא הזרע והמצמיחה, ואין הקרקע אלא כעין מזון בלבד לתרנגולת לחממה".

וכ"פ בשו"ע (יו"ד סי' רצ"ד סעי' י"ב): "אסור ליטע פרי של ערלה, ואם נטעו, הפירות שיוצאים ממנו, מותרים, דזה זזה גורם, מותר (ש"ך ס"ק כ"ד - זה זזה גורם, היינו פירות דאיסורא וקרקע דהיתרא, גורמין לאילן שיבא). ומותר ליטע יחור (פי' ענף מן האילן) של ערלה, שאין ערלה אלא בפרי".

אבל לענ"ד, לפי מה שביארנו, שנידון דין נחשב לגידולין שאין זרעם כלה, אין מקום להשוואה זו, כיון שתא הגזע המקורי איננו רק "גורם", אלא גוף ושורש האיסור, וכל מה שהתפתח ממנו הוא גידולי איסור שאינו כלה, שאפילו גידולי גידוליהם אסורים, כמו שהבאנו לעיל מהמשנה בנדרים (נ"ז ע"ב), ולא מצינו צד להתירם, מחמת שגדלו משני גורמים - הצמח הראשון והקרקע, ועל כרחק משום שהצמח אינו רק גורם, אלא גוף האיסור עצמו.

שיליה איננה אסורה באכילה – פירשא בעלמא

לענין בשר מתורבת המיוצר מתאי גזע שנלקחו משיליה, יש לציין את דברי הפוסקים – הפרי חדש, הכרית ופולתי והחוות דעת, שאסרו לאכול שיליה שנלקחה מבעל חי בעודו חי, אלא שיש מקום לומר שהאיסור אינו מן התורה, משום פירשא:

בשו"ע (יו"ד סי' פ"א סעי' ד') נפסק: "שיליה שהחמור נוצר בו, מותר, דפירשא בעלמא הוא". וכתב הש"ך (ס"ק יא): "וכל שכן שיליה של שאר בהמות טמאות". אבל הפר"ח (ס"ק י"ב) כתב: "פסק הרמב"ם בפרק ה' מהלכות מאכלות אסורות [הלכה יג] וז"ל, השוחט בהמה מעוברת ומצא בה שיל של כו' ואפילו שיליה מותרת באכילה. שיליה שיצאת מקצתה ושחט את הבהמה, אם היתה שיליה זו קשורה בולד, מה שיצא ממנה אסור והשאר מותר, ואם לא היתה קשורה בו, כולה אסורה כו'. ובפרק ד' [שם הלכה ה'] כתב, השיליה שיצאתה עם הולד, אסורה באכילה, והאוכלה פטור, שאינה בשר. עוד כתב הרב שם [הלכה יח], האוכל מנבילה וטריפה או מבהמה וחיה הטמאים מן העור כו' ומן השיליה שלהן, אף על פי שהוא אסור, הרי זה פטור, מפני שאלו אינן ראויין לאכילה, ע"כ. הנה סבור הרב ז"ל, דאע"ג דשיליה לאו בשר הוי, שהרי אינה מטמאה טומאת נבלות, מכל מקום כיון דבמחשבה משוי לה אוכל לטמא טומאת אוכלין, לאו פירשא גמור הוי, והילכך אסורה באכילה. והראב"ד נחלק עליו וכתב בהשגות [שם ה' יג] וז"ל, מכדי קיימא לן דשיליה אינו אוכל דפירשא בעלמא היא, כי יצא עמה ולד קשור דליכא בה חשש ולד נימוח, אמאי אסורה, לא כולה ולא מקצתה, ע"כ.

...מה שכתב הש"ך דכל שכן שיליה של שאר בהמות טמאות דשרי, ולמד כן מדין מי רגלים [בכורות ז, א], דטפי מחמירין במי רגלים של חמור משאר מי רגלים של בהמות טמאות, לא נהירא כלל, דהתם לאו מטעם פירשא אתינן עלה, אלא משום מיא נפוק, ואיכא סברא לאחמורי טפי במי רגלים של חמור, משום דעכירי, וכדאיתא בש"ס. אבל הכא דשרינן מטעם פירשא, שאני שיליה דחמור דמאיס טפי, ומשום הכי שריא, אבל שיליה של שאר בהמות טמאות, ודאי דאסיר וכדעת הרמב"ם".

והכרית ופולתי (ס"ק ו') כתב: "רש"י (ע"ז ע"א ד"ה אבל) פירש, וכן כתב הר"ן (כו"ז ע"ב ד"ה מתני') בהא (דתניא) [דתנן] דשיליה [אם חישב עליה מטמאה טומאת אוכלין, אבל] אינו מטמא טומאת נבילות, דלא בשר הוא אלא כשאר אוכל בעלמא עכ"ל. הרי דמשוי ליה אוכל רק לאו בשר. וא"כ ודאי אם באנו לאוסרה מחמת נבלה או טמאה, התורה אוסרה בשר נבילות ובשר טמאות, והך לאו בשר היא, ואין כאן ענין לאוסרה, ואי אתה יכול לומר דעובר על אכילת בשר נבילות או בשר טמאות. אבל אם באנו לדון מאיסור אבר מהחי, זה אינו תלוי בבשר כלל, הא אילו לא ילפינן מקרא, הוי אסרינן חלב (בכורות ו' ע"ב) וביצה (תוס' ס"ד ע"א ד"ה שאם, רא"ש בכורות פ"א סי' ה'), שיערי דורא סי' ס"ד), ואלו ודאי לאו בשר מיקרי, והם חלב וביצים, רק מה בכך, כללא הוא כל היוצא מן החי, יהיה בשר או שאר מאכל אסור, ולכך איצטריך קרא להתיר חלב וביצים. ולפ"ז הך שיליה אמת [ד]לאו בשר הוא, מ"מ אוכל הוא, והוא יוצא מהחי, פשיטא דאסור משום אבר מהחי, ולכך בשוחט בהמה כשרה ומצא בה שיליה, הרי הוא אסור משום אבר מהחי, דהוא אוכל הוא אף שאינו בשר, ולכך איצטריך קרא כל בהמה, להורות [ד]שחיטת האם מתירה. וכן המשנה קמ"ל השוחט בהמה ומצא בה שיליה דמותרת, דקמ"ל כמו שפירש רש"י דשחיטת האם מתרת משום אבר מן החי, דזולת זה אסור משום אבר מן החי. אבל בטמאה דליכא איסור אבר מן החי, רק איסור טמאה, וזהו הואיל לאו בשר הוא, ואם הוא כמאכל אחר, אינו בכלל איסור טמאה, ואתי שפיר דלכך שלית חמור וכל טמאים מותרים. וסייע להו הגמרא משלית אדם דטהורה, דלא שייך באדם וד"ה בטמאה נמי, איסור אבר מן החי. משא"כ בטהורה דאיסור אבר מן החי ביה, פשיטא דאסור משום אבר מן החי, ואפילו במי חלב איכא מאן דאמר (בסעיף ה') דאסור ומכל שכן שיליה. ולכן צדקו דברי הטור ברמזים (פ"ד אות ט'), שכתב שיליה בבהמה טהורה שאינו מותר רק מה שלא יצא, אבל מה שיצא אסור. ולא קשיא מהנ"ל דהא שיליה של חמור מותר, דבבהמה טהורה דאיכא איסור אבר מן החי שני ושני.

גם החוות דעת (ס"ק ב') מחלק בין איסור יוצא מטמא לבין איסור אבר מן החי: "מה שמוכיח הש"ס משיליה של מת דאינו שייך לא לולד ולא לאם רק פירשא בעלמא, והכוונה שהוא (כדבר) [כדבר] אחר הנוצר בה, כמו שפירש רש"י בבבא קמא דף מ"ז [ע"א ד"ה פירשא] גבי תרנגולת שהזיקה אינה גובה

מביצתה שפירשא בעלמא הוא, וז"ל, דבר המופרש ממנה, ע"ש. ומשום הכי מותר גם כן בשליא של חמור, דאם היה שייך לולד או לאם והיה כחלק מהם היה אסור כמוהם, אבל כיון שהוא כפרש אחר שנוצר בה, מותר מטעם הנ"ל דלא שייך בדבר הנוצר כל היוצא מהטמא טמא. מה שאין כן באבר מן החי, דכל מידי דאתי מהחי אסור, דאפילו ביצים וחלב אי לאו דרבינהו קרא היו אסורים משום אבר מן החי, משום הכי אף שליא אסורה. אבל בטמאין אין נוהג אבר מן החי.

גם לענין איסור בחלב מצינו במפורש ברמב"ם (הל' מאכ"א פ"ט ה"ז) ובשו"ע (יר"ד סי' פ"ז סעי' ז'): "המבשל שליא, או עור וגידים ועצמות ועיקרי קרנים וטלפים הרכים, פטור, וכן האוכלם, פטור". מפרש הש"ך (שם ס"ק כ"ב): "איסורא מיהא איכא". וכ"פ הפר"ח (שם ס"ק כ') והפמ"ג (בש"ד שם).

לסיכום: לענ"ד אין טעם מספיק, להתיר בשר מתורבת המיוצר מתאי גזע שנלקחו משריר של בעל חיים שאסור לאכול את בשרו, ובפרט אם מוסיפים לו נסיוב המיוצר מנוזל הדם. אם ייצרו בשר מתורבת מתאי גזע שנלקחו מבהמה שנשחטה כדין, ללא תוספות אסורות, יהיה בשר זה מותר באכילה, אבל יהיה לו דין בשר, לענין בשר בחלב. גם אם התאים ילקחו משיליא שנמצאה במעי בהמה שחוטה, יהיה להם דין בשר לענין בשר בחלב, עכ"פ מדרבנן.